

uden at en forklaring herpå gives nogetsteds. Bogen er gennemillustreret, men mange fotos er gengivet i grumset og uklar form, og kildeangivelsen på de mange satiriske tegninger burde generelt have været præcisere. Langt fra alle indlagte inserater er anbragt indlysende logisk. Da bogen, som den fremstår, er så emnemæssigt mangfoldig og springende, er et emneregister også et indlysende savn. Alt dette rammer naturligvis ikke så meget forfatteren som forlaget, der burde have leveret et bogmæssigt bedre produkt til forbrugerne.

1. Behandlingen af Grønlandsproblemet er i øvrigt også et af de klare eksempler på Bent Jensens forkærlighed for den bagkloge analyse. Han demonstrerer således flere steder i bogen, at den sovjetiske ledelse på et meget tidligt tidspunkt efter krigen reelt havde accepteret den amerikanske tilstedeværelse på Grønland ud fra den opfattelse, at Danmark, selv om det måtte ønske det, ikke ville være i stand til at få amerikanerne til at trække sig bort

fra øen. USA sikkerhedspolitiske interesser var simpelthen for store. Det er naturligvis yderst interessant at få afdækket, at sådan var det sovjetiske syn, men igen bliver analysen mindre tilfredsstillende, når denne historiske bedreviden bruges til en ufølsom hudfletning af danske politikere, som i datidens situation naturligvis ikke kunne vide, at den sovjetiske ledelse ikke så Grønland som den store anstødssten i det dansk-sovjetiske forhold. Med det pres, Sovjetunionen i øvrigt lagde på Danmark i 1950'erne, var det vel ikke en ubegrundet forventning, at Sovjet ikke ville tøve med at presse Danmark, hvis Moskva fik detaljeret viden om uoverensstemmelsen i de danske regeringers applicering af atomdoktrinen på henholdsvis Danmark og Grønland?

2. Når der endelig inddrages forskningslitteratur om dette emne, har Bent Jensen en forkærlighed for referencer til norske historikers analyser. Med al respekt for de norske historikers grundige arbejder omkring de nordiske forsvarsforhandlinger er de dog ikke nødvendigvis de bedste til at analysere danske holdninger og dansk politik.

Danmarks økonomiske historie efter 1960

Af Per H. Hansen

Henrik Christoffersen: *Danmarks økonomiske historie. Efter 1960.* (Systime, 1999). 226 s., 225 kr.

Henrik Christoffersen er cand.polit., og hans bog om Danmarks økonomiske historie udgør fjerde og sidste bind i forlaget Systimes firebinds værk om samme. Desværre er der ingen tegn på, at forfatterne har talt frygtelig meget sammen om det samlede værks opbygning.

Det er værd at lægge mærke til, at forfatterne til de to første bind er historikere, medens denne forfatter er cand.

polit. »Cand.polit'er og andre med en velfærdsøkonomisk baggrund«, skriver Christoffersen så rigtigt om sin periode, »fik en overvældende indflydelse i politik og administration« (s. 211). Det samme gælder altså for den økonomiske historie i det meste af det just forgangne århundrede. Og det mærkes.

Henrik Christoffersen behandler perioden fra 1960 til omkring midten af 1990'erne, og i det nærmeste, bogen kommer en problemstilling, skriver han, at velfærdstemaet står i front. Han skriver også, at »al historieskrivning er ud-

tryk for en tolkning, men en historisk fremstilling af den nyeste historie må i særdeleshed have tolkningens karakter« (s. 3). Det første er uafviseligt korrekt. Det andet er mere tvivlsomt. For det første fordi jeg ikke synes, at bogen er spækket med tolkninger. For det andet fordi jeg ikke ser, hvorfor der skulle være flere tolkninger i en historie om nyeste tid end i en tilsvarende om f.eks. middelalderen.

Bogens forfatter har truffet det valg at strukturere bogen tematisk frem for kronologisk. Mere som Erling Olsen i *Danmarks økonomiske historie* end som Svend Aage Hansen i *Økonomisk vækst i Danmark – de to forgængere på området*. Det er altid et vanskeligt valg, ja i virkeligheden en balancegang, hvordan man som forfatter vælger at strukturere en bog. Den tematiske tilgang sikrer måske en mere analytisk vinkel, medens den kronologiske ofte er svært mere læseværdig.

I det første kapitel med titlen »Dansk økonomi ved et vendepunkt« giver Christoffersen et godt overblik over baggrunden for den hastige vækst i tiden efter 1958. Han introducerer en model, hvor udbuds- og efterspørgselsfaktorer sammen med den spirende velfærdsstat tilsammen danner det, han kalder »den gode cirkel« (s. 11). For den tidlige del af perioden lægger han megen vægt på udbudssiden og på det, der i den internationale forskning er kaldt »catching up«.

Dermed er Henrik Christoffersens overordnede teoretiske ramme også anslået. Der var udbud og efterspørgsel. Og så var der staten, hvis rolle på en række områder voksede uhæmmet, men stadig tillod markedskræfterne at fungere ret frit på produktionsområdet. Inden for den ramme leverer Christoffersen en tolkning af Danmarks økonomiske historie, som jeg ikke kan indvende meget imod. Men selv mener jeg, at han i langt

højere grad burde have inddraget institutionelle forhold fra nyere økonomisk historisk forskning i en række andre lande. Mere herom lidt senere.

Introduktionskapitlet følges op af yderligere 10 kapitler, og med fare for at miste en læser eller to, vil jeg gerne remse dem op. Kapitel 2 hedder »Vækstforløbet efter 1960«. Dernæst kommer »Den naturbaserede produktion«, »De private byerhverv«, »Arbejdsmarkedet«, »Udenrigshandelen«, »Velfærdsstaten«, »Balanceproblemerne i dansk økonomi. Økonomisk politik«, »Den offentlige serviceproduktion«, »Velfærd, fordeling og omfordeling« og »Danmarks økonomiske historie efter 1960«.

Der er kort sagt ikke lagt op til nogen kioskbarer her. Jeg har derimod en anelse om, at bogen vil blive brugt på politstudiets kurser i økonomisk historie, hvor Henrik Christoffersen i øvrigt er ekstern lektor. For at gøre en lang historie kort: Forfatteren har valgt at bruge mere end halvdelen af bogens 219 tekstsider på den offentlige sektor og den økonomiske politik. De resterende sider beskriver i alt væsentligt den økonomiske udvikling og de tilsyneladende uundgåelige balanceproblemer på makroniveau. Jeg ville nok have valgt anderledes.

Ingen kan bestride, at den offentlige sektor har været en vigtig del af den økonomiske historie siden 1960. Faktisk var det netop det offentliges service og boligbyggeriet, der voksede mest dramatisk i perioden. Christoffersen konstaterer, at Danmark på det nærmeste sprang industrisamfundet over og gik direkte fra at være et landbrugssamfund til at være et servicesamfund. Det ændrer dog formentlig ikke ved, at det i perioden blev industrien, der skaffede mest fremmed valuta til huse, og dermed langt om længe overtog landbrugs traditionelle rolle.

I overensstemmelse med indledningens fokusering er det på spørgsmålet om velfærdsstaten, at Henrik Christoffersen er bedst. Det skyldes nok først og fremmest, at han navnlig har forsket inden for det område. Han inddrager blandt andet Peter Baldwins forskning på området, og foretager en vis komparation til Mellem- og Sydeuropas kristeligt demokratiske velfærdsstater. Ikke desto mindre er han snublende nær ved at falde i den sædvanlige danske fælde, at den danske velfærdsstat nu alligevel er den bedste i verden (s. 209). Det modificeres dog noget på de følgende sider.

Når Christoffersen har sin stærke side på velfærdsstaten, ærgrer det mig alligevel, at den eneste danske ikke-økonom, han henviser til i diskussionen, er Henning Fonsmark og hans *Den danske utopi*. Se, Fonsmarks bog var i høj grad en tolkning, men der eksisterer altså også andre tolkninger og andre vinkler på velfærdsstaten og dens oprindelse. Her skal blot nævnes Søren Kolstrups afhandling *Velfærdsstatens rødder: fra kommunesocialisme til folkepension* fra 1996, *Den Jyske Historiker* nr. 82 fra december 1998 med titlen »Det nationale velfærd? Den danske velfærdsstat i international belysning« samt Klaus Petersens bog *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973* fra 1998. Ingen af dem er medtaget i Christoffersens bog. I hvert fald ikke ifølge litteraturlisten.

Velfærdsstatstemaet underkastes altså en relativt grundig behandling, og den slutter med at konkludere, at den stigende fokusering på incitamentsproblemer er et opgør med »det samfund, som har gjort det til et ideal at adskille rettigheder og pligter« (s. 140).

Derimod vil jeg mene, at grundlaget for den aldeles formidable økonomiske velstand, Danmark har opnået siden

1960, fortjener en grundigere analyse. Makroniveauet og spørgsmålet om indsats af de tre produktionsfaktorer jord, arbejde og kapital fjerner ikke min forundring over, hvordan det kunne gå til, at Danmark blev så rigt. Og at resten af den industrialiserede verden blev det samme, selv om vi ikke hører så meget til netop det. Bogen lider – med velfærdstemaet som undtagelsen, der overfladisk bekræfter reglen – generelt af en mangel på komparation og udblik til andre lande. Her savner jeg i det mindste overvejelser om, hvad nyere institutionel teori kan give os.

For tiden er Barry Eichengreen en af mine »helte« i den økonomiske historie. I en lang række bøger og artikler har han nytolket og revurderet den økonomiske historie, og i forbindelse med efterkrigstiden er det blandt andet sket i artiklen »Institutions and Economic Growth: Europe after World War II«.¹ Her argumenterer Eichengreen for, at Vesteuropas økonomiske guldalder opstod som følge af en unik kombination af internationale og nationale institutionelle forhold, der sikrede en høj grad af stabilitet og en historisk hidtil uset vækstrate. Blandt andet hævder han, at en særlig borgfred mellem kapitalister og arbejdere var stærkt medvirkende til at muliggøre væksten.

Det kan sagtens diskuteres, om Eichengreen har ret. Men jeg savner den diskussion, og jeg savner ham på litteraturlisten. Eichengreen har i øvrigt også i flere sammenhænge ret så overbevisende argumenteret for, at den klassiske guldstandard ikke fungerede helt så automatisk, som Christoffersen giver udtryk for (s. 110).² I samme bog, som Eichengreens artikel findes i, har professor Peder J. Pedersen en meget værdifuld oversigtsartikel om »Postwar Growth of the Danish Economy«. Selv om Christoffersen ikke nævner bogen i litteraturlisten, fremgår det af noterne i

teksten, at han har haft den i hænderne. Jeg ville gerne, at de rammer, som Crafts og Toniolos bog afstikker, havde sat spor i Henrik Christoffersens bog. Som den står nu, er den langt hen ad vejen et sammenkog af neo-klassisk og keynesiansk teoridannelse, og institutionelle forhold levnes ikke megen plads.

Jeg undrer mig i øvrigt også over, at den finansielle sektor overhovedet ikke har spillet en rolle i Danmarks økonomiske historie siden 1960. Finansielle supermarkeder, globalisering af de finansielle markeder, bankmagt, finanskriser m.m. er emner, der har fået en del spalteplass i danske aviser – ikke mindst i de senere år. Men bortset fra de få ord, pengepolitikken får med på vejen, eksisterer banker, sparekasser og realkreditinstitutioner ikke i bogen.

Nuvel, det er nu engang min kæphest. Mere foruroligende er det, at vi kun i meget korte træk får tiltag til diskussion af globaliseringens samt EU's og ØMU'ens betydning for dansk økonomi. Internationale og regionale organisationer og forhold spiller i det hele taget en meget lille rolle i bogen, og det samme gør analysen af, hvilke interesser – økonomiske og politiske – der prægede og blev tilgodeset af udviklingen. Hvorfor fik vi f.eks. et regimeskift i den økonomiske politik fra 1982, og hvem fik fordel af det?

Det skete jo ikke bare i Danmark, men i hele Vesteuropa. Var det særlige interesser, der udvirkede det, eller var det blot et resultat af, at man erkendte, at det ikke gik længere? Det havde jeg gerne hørt Christoffersens mening om. Vi får ganske vist at vide, at »Schlüter-regeringen reagerede ikke nævneværdigt i økonomisk politisk henseende overfor den voksende ledighed og det accelererende finansunderskud« (s. 170). Men hvorfor mon ikke og til hvis fordel? Hvis man vil vide, hvorfor ting udvikler sig, som de gør, kan det være

en god ide at se efter, hvem der har fordel af det.

Det er ærgerligt, at Christoffersen ikke forfølger de spor. Ikke mindst fordi han indimellem viser, at han ikke er blind for særinteressers påvirkning af det danske samfunds økonomiske historie. Det uddybes bare ikke og forfølges ikke systematisk.

Nu til mikroniveauet. Det kan sådan set gøres ganske kort, for der nævnes ikke meget mere end en håndfuld mennesker og da vist kun politikere. Af virksomheder hører vi en enkelt gang om nogle meget få store selskaber som f.eks. Lego og Danfoss og om, at medicinalindustrien vandt frem i perioden. Det ville jeg gerne have hørt mere om. Økonomisk vækst og udvikling sker ikke kun på makroniveau. I den evige diskussion om forholdet mellem individ og struktur har Henrik Christoffersen valgt at lade, som om mennesket slet ikke spiller en rolle i udviklingen. Selv om Joseph Schumpeters entrepreneur-teori er ganske meget oppe i tiden, får vi absolut ingen overvejelser om den slags.

Det er tydeligt, at den slags ikke har indgået i forfatterens overvejelser, og det er en skam. Økonomisk vækst og udvikling begynder dog efter min bedste overbevisning på mikroniveauet. Bruttonationalproduktet er et højt aggregeret tal for det, man kalder økonomisk aktivitet. Og økonomisk aktivitet fordrer altså nu engang mennesker. Og virksomheder, store som små, er en historisk realitet.

Det havde derfor været på sin plads med mere erhvervshistorie. Det gælder måske navnlig, når man tager en simpel kendsgerning i betragtning. Disciplinen økonomisk historie har i de seneste år været ude på en alvorlig rutschebanetur. Det går ikke godt. Ja, faktisk nedlægger man i disse år institutter for økonomisk historie mange steder i verden. Til gen-

gæld bliver der oprettet nye centre for virksomheds- eller erhvervshistorie flere steder, senest på Handelshøjskolen i København. Det er et godt og rigtigt initiativ, fordi makroniveauet helt enkelt ikke rummer forklaring nok. Derfor kan jeg heller ikke anbefale denne bog til undervisningen på Handelshøjskolen.

Hvad så med bogens forklaringer. Eller tolkninger, som Christoffersen selv slår på i bogens indledning. Naturligvis forekommer der forklaringer og tolkninger i bogen, men snarere end analytisk er den beskrivende i sin karakter. Vist fælder Christoffersen domme over den økonomiske politik. Blandt andet er han ikke meget for Anker Jørgensens udgave, selv om han må konstatere, at devalueringstrategien tilsyneladende havde noget for sig. Men langt hen ad vejen er der tale om en beskrivelse af, hvilke økonomiske problemer der opstod, og hvilke modtræk regeringen foretog. Mest tankevækkende er næsten forfatterens lakoniske konstatering af, at snart sagt en hvilken som helst kommissions rapport og betænkninger ikke førte til yderligere politiske tiltag. Den politiske virkelighed var ikke til det.

I småtingsafdelingen har jeg nogle enkelte kommentarer. På side 48f får vi at vide, at de faldende maskininvesteringer kan være et resultat af det offentlige efterspørgsel på arbejdskraft. Nu er jeg jo ikke økonom, men jeg ville da formode, at det kunne føre til øgede maskininvesteringer for at spare på arbejdskraften. Tabel 4.2 om værditilvæksten i fremstillingserhverv angiver, at ændringen fra 1966 til 1996 for næringsmidler var på 13,5 procent og for jern og metal 18,5 procent. Jeg går ud fra, at kommaerne skal rykkes en gang mod højre. På side 186 hedder det, at ønsket om at forbedre de økonomiske incitament i finansieringen af de høje-

re lærestalter førte til, at bevillingerne i 1990'erne blev gjort afhængige af studenterantallet. Ja, gid det var så vel. Desværre forholder det sig således, at bevillingerne først kommer, når de alt for mange studerende også består deres eksaminer. Sidst, men ikke mindst, savner jeg et register. Skidt med navneregisteret, for der er næsten ingen mennesker med i denne historie, men et sagerregister havde været på sin plads.

Hvem kan jeg anbefale bogen til? Både forfatter og forlag har rimeligvis gjort sig tanker om bogen som en lærebog. Det er i hvert fald en rimelig antagelse. Ikke mindst hvis forlaget kunne tænke sig at tjene lidt på udgivelsen. Hvem kan da bruge den? Det oplagte svar er naturligvis politistuderende. Lur mig, om det ikke er dem, forfatteren har haft i tankerne, da han skrev bogen. Hvis man studerer offentlig forvaltning, kan bogen sikkert også være nyttig uden dog at gøre fyldest. Historiestuderende vil næppe være i stand til at holde gejsten oppe. Det er egentlig synd, for de kunne bestemt have godt af at vide det, der står i denne bog. Men den kan og bør ikke stå alene i et kursus om Danmarks økonomiske historie efter 1960. I øvrigt heller ikke for politistuderende. Skade derfor, at der ikke er overvældende mange forslag til videre læsning i literaturlisten.

Det var jo en noget mavesur anmeldelse. Er bogen så slet ikke værd at læse? Jo da! Men der er foretaget en række valg, der ikke forekommer velbegrundede og i øvrigt slet ikke bliver begrundet. Den er også sej at komme igennem. Sproget er tungt, og det næsten absolutte fravær af kød og blod samt af mere nærgående analyser gør det ikke lettere. Men hvis man holder ud til den bitre ende, får man afgjort forøget sin viden. Om man bliver meget klogere, er måske mere tvivlsomt.

1. B. Eichengreen: »Institutions and Economic Growth: Europe after World War II«, i N. Crafts and G. Toniolo (eds.): *Economic Growth in Europe since 1945*. (Cambridge, 1996), pp. 38-72.
2. B. Eichengreen: *Golden Fetters. The Gold*

Standard and the Great Depression, 1919-1932. (Oxford, 1992); B. Eichengreen: *Globalizing Capital. A History of the International Monetary System*. (Princeton, 1996).

Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970

Af Søren Federspiel

Henning Bender, Knud Knudsen, Erik Strange Petersen og Lars Tvedejensen: *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. Aalborgs Historie, bind 6. (AOF, Aalborg, 1998). 541 s., 298 kr.

Bogen om arbejderbevægelsens historie i Aalborg er blevet til i anledning af AOF-Aalborgs 100 års jubilæum den 7. december 1998. Den begivenhed ville almindeligvis have ført til et jubilæumsskrift, men AOF i den nordjyske hovedstad gjorde det anderledes.

Man slog to fluer med et smæk. Den ene var initiativet til at få skrevet en samlet fremstilling af arbejderbevægelsens historie i Aalborg, den anden at lade den udgive som bind 6 i serien om Aalborg bys historie.

Resultatet er blevet et imponerende værk, der sammenfatter en dyb og bred viden om Aalborgs sociale historie med vægt på arbejderbevægelsen. Det er AOF's fortjeneste at have fundet frem til forfatterne, der er kompetente lokal- og arbejderhistorikere med erfaring både som forskere og historieskrivere. De er gået utraditionelt til værks ved ikke at inddele perioden i fire og behandle hver sit tidsafsnit. I stedet har de forsøgt sig udi den vanskelige kunst at kombinere kronologi og emner.

Den overordnede struktur i bogen er

kronologisk. Første del behandler perioden 1870-1925 under arbejdernes organisering. Anden del fra 1925 til 1950 skildrer arbejderbevægelsen under den økonomiske krise og Anden Verdenskrig. Tredje del 1950-1970 omhandler arbejderbevægelsen under velfærdssamfundets fremvækst. Den kronologiske inddeling følger konjunkturer i dels økonomien, dels bevægelsens politiske udvikling. Inden for den overordnede struktur koncentrerer de fire forfattere sig om hvert sit tema.

Henning Bender, der som leder af stadsarkivet i Aalborg siden 1974 har en grundig indsigt i byens historie, indleder med at skildre levevilkårene før og under det industrielle gennembrud frem til 1925. Det lange stræk giver et alsidigt indblik i erhvervslivets udvikling med dominerende brancher i tobaks-, sprit- og cementindustrien. I kombination med indvandringen til byen, hovedsageligt fra det nordjyske, tegnes billedet af en hastigt voksende industriby, der også husede en betydelig tekstilindustri. Den tidlige arbejderbevægelse i 1870'ernes begyndelse nåede Aalborg under Poul Geleffs jyske agitationstur. Den 2. november 1871 talte han på Eliaslyst. Det er den dato, der regnes for starten på den socialistiske arbejderbevægelse i Aalborg.

De to arbejderhistorikere Knud